

SZVOBODA DOMÁNSZKY GABRIELLA
NYUGAT ÉS KELET – ESTERHÁZY MIKLÓS
ÉS FELESÉGE 17. SZÁZADI REPREZENTATÍV
PORTRÉIN

*családja
felemelkedésének
elindítója, két
évtized alatt
széduletes politikai
és vagyoni karriert
futott be, protestáns
köznesesi sorsból
felemelkedve
egészen a nádori
méltóságig*

*katolikus hitre tért,
és a későbbiekben
feltétlen
hűséggel volt
a Habsburgokhoz
Habsburg-
uralkodóhoz*

A 17. század legragyogóbb, és azóta is sokat emlegetett karrierje Esterházy Miklós (1582–1645) nevéhez kötődik. Ő volt családja felemelkedésének elindítója, két évtized alatt széduletes politikai és vagyoni karriert futott be, protestáns köznesesi sorsból felemelkedve egészen a nádori méltóságig. Sikertörténetét azzal kezdte, hogy tanulmányai végeztével katolikus hitre tért, és a későbbiekben feltétlen hűséggel volt a mindenkori Habsburg-uralkodóhoz. Ám mindez mit sem ért volna képességei, óriási politikai talentuma és szerencsés házasságai nélkül. A Habsburgokhoz való integrációja annak reményében történt, hogy a Habsburg Birodalom uralkodói kiűzik a Magyar Királyságból a törököt, és béke lesz az országban. Miklós úr igaz hazafi volt, a törökkel csatázva és diplomáciai küldetései alkalmával bizonyította ezt, és amikor csalódott reményeiben, kivonult a közéletből, lemondott a nádori tisztről, és rövidesen, búskomoran meghalt.

Országos szolgálataért II. Mátyástól báróságot kért – amit a pozsonyi országgyűlésen (1613) meg is kapott –, miáltal az uralkodó beemelte a magyar mágnások közé. 1622-re II. Ferdinánd Fraknó örökös grófjává tette, amely cím örökölhető volt.¹ 1625-ben a pozsonyi országgyűlés Magyarország nádorává választotta, ezzel a gróf elérte karrierje csúcsát.

Mikor Esterházy Miklós nádor úgy érezte, hogy eljött az ideje, egy egész alakos, reprezentatív festményen hagyományos magyar viseletben megörökíttette magát 1625-ben, és ez a mű évtizedeken át minden további ábrázolásának alapja lett. (Az eredeti mű elveszett, mestere ismeretlen.)

A Magyar Királyságban a 16. század második felétől a 17. században kiteljesülve a vizuális művészetek egyik jelentős műneme a reprezentatív olajportré.² De 17. századi művészetünk megítélése a szakemberek körében sokáig elmarasztaló volt. Garas Klára 1953-as, e nemben első, összefoglaló művében

így ír a portrékat illető szakmai véleményekről: „Kevés kivétellel a külföldi, nyugati stílusáramlatok megnyilvánulásait alkalmazták fokmérőként, s a hazai alkotásokat, hivatkozva a technikai fogyatékosagra, stílusbeli elmaradottságra, provinciálisnak bélyegezték.”³ Mindez azt eredményezte, hogy a 17. század sokáig kimaradt a kutatás látóköréből, mert hát ki szeret művészileg értéktelen dolgokkal foglalkozni? Holott az a kevés mű, amely több mint 350 éven át fennmaradt ebből a korból, művészetünk megkerülhetetlen részét képezi, elhanyagolni őket törést okoz a magyar művészet-történetben.⁴

¶ A kor magyarországi portréfestészete, a reprezentatív képmások⁵ sora igazi újdonságot jelentenek, és különösen érdekesek a művelődéstörténet számára. Kvalitástól függetlenül, politikai szerepüknel fogva a 19. századi művészet nemzeti törekvéseinek előzményei. A hazafiságot a 17. században a csatamezőkön élték meg, a képek esetenként az elesett hősök megtisztelése okán készültek, míg a 19. században, a nemzetté válás során biztató emlékként fordultak feljük. A 18. század e nagy eszmei mozgalom fényében mintha elhalványulna.

¶ Mivel művészeti akadémia a 18. század közepéig nem volt az egész birodalomban,⁶ a legfeljebb helyi atelier-képzésben részesült művészeink természetesen utazásaik során vagy a grafikák révén szereztek információt a nyugati művészet állásáról. Igaz, hogy a naprakészség a művek látán, úgy tűnik, a megrendelők részéről nem is merült fel, ugyanakkor talán szívesen alkalmaztak volna nyugatról jött jelentős festőket, de az egész 17. századon keresztül tartósan letelepedő egyetlen jelentős művészt sem lehet találni. Itt említem meg Nádasdy Ferenc és Benjamin Block (1631–1690) kapcsolatát, mivel a művelt főúr e német festőt küldte itáliai tanulmányútra és nem egy hazánkfiát,⁷ amiből arra következtek, hogy egyetlen magyar művésszel sem volt megelégedve.

¶ A bécsi udvari portréfestés presztízse különösen az udvarhű magnások előtt igen jelentős, az udvar művészeti életének, művészetpolitikájának gyakorlatát a magyarok mégis csak

a legfeljebb helyi
atelier-képzésben
részesült
művészeink
természetszerűleg
utazásaik során
vagy a grafikák
révén szereztek
információt
a nyugati művészet
állásáról

csekély mértékben vették át, mivel ehhez saját királyi udvar kellett volna. A Wawel és az erdélyi fejedelmi központ kelet-közép-európai impulzusai viszont otthonosan ismerősek voltak, és a nyugati Európa peremvidékén mindez rárakódott a helyi hagyományokra. A csehek mindebből kimaradtak, ők átvették Bécs spanyolos megjelenését.⁸

¶ A centrum nélküli magyarországi portréfestészet az udvari tapasztalatokat egymás között megosztó arisztokrata családokban terjedt, amire kiváló példa Csáky Istvánné Forgách Éva és rokonai, az Esterházy család hölgyeinek portréi közötti kapcsolat. Cennerné Wilhelmb Gizella máig megkerülhetetlen dolgozatában⁹ a magyarokat ábrázoló „provinciális” képeken a nyugati portréfestés légiónyi elemét azonosította az itthoni képanyagban, de csak a nyugatiakat. Úgy vélem, ezzel azt bizonyította, hogy az európai portréfestés produktumainak kapcsolati hálója idáig is elért, ám érzékelhető, hogy a nyugati hatás csak felszínes volt.

az európai portréfestés produktumainak kapcsolati hálója idáig is elért, ám érzékelhető, hogy a nyugati hatás csak felszínes volt

¶ Az, hogy az öltözék státuszszimbólum, magától értetődik, és ez az az elem, amely demonstrálja a modell helyét a társadalmi ranglétrán, sőt ideológiai igazodását is. A Magyar Királyságban a férfiak öltözéke a középkor óta kialakult, a hagyományok által szigorúan kötött törökös-orientális viselet,¹⁰ amely századokon át a nemzeti különállástudat ébrentartója. A nők eleinte hol magyaros, hol spanyol módon, majd a Bocskay-szabadságharc után néhány évvel többnyire magyaros ruhákban festetik le magukat. A ruházat elemeit végtelen változatossággal lehetett variálni, a test Keleten vagy Nyugaton divatos sziluettjét is belefoglalva, és mindebből alakult ki a magyarok látványos, egyedi megjelenése.

a férfiak öltözéke a középkor óta kialakult, a hagyományok által szigorúan kötött törökös-orientális viselet

a nők eleinte hol magyaros, hol spanyol módon, majd a Bocskay-szabadságharc után néhány évvel többnyire magyaros ruhákban festetik le magukat

¶ Az öltözékek erős, direkt színeket használtak, a férfiaknál a vörös szín dominál, ami összességében egészen más, elevebb hatást ad, mint a nyugati portrék spanyol-németalföldi eredetű fekete vagy visszafogott színű, fehér galléros öltözéke. A képmások címerrel és információs titulatórával vannak ellátva, mivel a vizuális szférát önmagában még sokáig nem tartják kielégítőnek a modell pozíciójának egyértelműsítésére.

¶ Esterházy Miklós életrajzírói mind felemlégetik, hogy Miklós úr a kor értelmiségi elitjéhez tartozott, értett a zenéhez, jól írt, a nyugat-magyarországi Lakompakon (Lackenbach) levő rezidenciájában egy tudományos kör működött főúri családok ifjú sarjaiból, de a festészetben való tájékozottsága hiányzott. Úgy tűnik, csak az udvarban látott, kötelező érvényű szokást megtapasztalva festette le magát. Mint a király helyettesének súlyos közéleti kötelezettségei is lettek, így Lakompakot a török elleni védekezésre alkalmas, kellemes és méltó környezeté alakította, a hazában hiányzó királyi udvar kompenzálására. Esterházy a császári udvarban felfigyelhetett az ott dívó portrékultuszra, és ezt követnie kellett. De arról nincs konkrét adat, hogy ott keresett volna magának művészt, bár lehetséges, hogy egy, az udvar körüli kisebb mestert alkalmazott. Szóba jöhetett volna még egy nemzetközileg is kimagasló, híres művészegyniség meghívása az ország második emberének megfestésére, de ez fel sem merült. A képeket a korban nem is tartották igazi „kincseknek”, az inventáriumokban is csak a darabszámukat tüntették fel. Jól képzett, nemzetközileg is számottevő tudással bíró festők csak nagyon ritkán, a század közepén tűnnek fel Esterházy Pál, Nádasdy Ferenc vagy Zrínyi Miklós megbízásai folytán,¹¹ de még ők sem az európai élvonalból valók.

a festészetben való tájékozottsága hiányzott. Úgy tűnik, csak az udvarban látott, kötelező érvényű szokást megtapasztalva festette le magát

a képeket a korban nem is tartották igazi „kincseknek”, az inventáriumokban is csak a darabszámukat tüntették fel

¶ Esterházy Miklós eddig ismert legkorábbi portréja még nádorsága előtt készült, egy semleges viseletű, sötét ruhás, kvalitásos térdkép, az 1620-as évek elejéről. Mestere ismeretlen,¹² de jó képességű, az udvari művészetben jártas festő lehetett. Eddigre II. Ferdinánd már számos országos hivattal bízta meg a nemzetközi szinten is tehetségesen politizáló, aktív főurat. Ez a kép nagyon egyszerű, teljes dísztelenség jellemzi, ami ritka a régióban, inkább németalföldi vagy spanyol példája lehetett. Az udvari stílustól csak hatalmas, fehér szőrmés mentéje tér el, mint a nemzeti viselet konvencionális darabja. A kamarási hivatal 1622-ben kapta meg, lehet, hogy éppen ennek megörökítésére született a portré.

ez a kép nagyon egyszerű, teljes dísztelenség jellemzi, ami ritka a régióban, inkább németalföldi vagy spanyol példája lehetett

¶ Felvetődött, hogy az 1639-es fraknói várleltárban¹³ szereplő gyászruhás kép Esterházyról e művel azonosítható, és hogy

Ismeretlen festő: Esterházy Miklós
Magyar Nemzeti Múzeum

nem kizárható,
hogy a mű inkább a
Nyáry Krisztinának
küldött eljegyzési
arckép

a mű Dersffy Orsolya halálának emlékére készült.¹⁴ A derűs arckifejezés, a mente és a környezet sok fehére-vöröse ellentmond a világi gyásznak. (A vörös gyász csak csatában elesett személyeknek jár.) Nem kizárható, hogy a mű inkább a Nyáry Krisztinának küldött eljegyzési arckép, amelyről ismeretes Esterházy sokat idézett ajándékozó levele. „Az én képemet, hogy kedvessen vette kegyelmed örömet értem...” Krisztina a képért jegykendőt küldött. Kapcsolatuk e mű küldésével vette kezdetét, és ez lehetett a nagy jövőjű családi reprezentáció nyitánya.

a 17. században
uralkodóvá vált
magyar viselet az
ábrázoltakon látens
politikai tett, az
idegen uralkodóval
szemben

¶ 1625-ben készült Esterházy Miklósról az újabb, már egész alakos, magyar ruhás portré, amely a gróf kultuszképévé vált. Semmi jele annak, hogy viselte volna a magyar király udvarában megkövetelt udvari öltözéket Bécsben, és sohasem festette le magát ilyenben. A 17. században uralkodóvá vált magyar viselet az ábrázoltakon látens politikai tett, az idegen uralkodóval szemben, de ezt nyíltan nem lehetett kifogásolni, sőt mivel a Habsburgok birodalma sok nép összessége, a Bécsben előforduló etnikai fogantatású öltözékek sokszínűsége szívesen látott, a hódító hatalmát jelzi.

¶ Az 1625-ös alkotásnak több példánya ismeretes, újra meg újra megfestették, feltételezésem szerint még a 19. században is másolták. A kérdés az, hogy melyik az első, eredeti példány. Nem lehet tudni, de annak a grafikának az előképe lehetett, amely a Szilágyi Sándor szerkesztésében a Millennium emlékére 1894–1898-ig kiadott *A Magyar Nemzet Története* című nagyszabású opuszban jelent meg az *Angyal Dávid* által írott részben.¹⁵ Lehetséges, hogy a rajz mintájául szolgáló eredeti festmény volt bemutatva az Ezredéves Kiállításon is, amit Esterházy Pál herceg kölcsönzött Fraknóról.¹⁶

a képen egy
asztalkán
Esterházy süvege
mellett látható még
egy nyitott fedelű
kicsiny aranyóra

¶ A festményről készült Rupprecht-grafika egy jelentős művet sejtet. A képen egy asztalkán Esterházy süvege mellett látható még egy nyitott fedelű kicsiny aranyóra, amely igazi ritkaság volt, és amely a múlt idő szimbólumának is felfogható. A gróf szenvedélye az órák iránt köztudott volt, kincstárában külön óragyűjteményt őrzött. A címer a jobb oldalon fent látható, körötte az előírásnak megfelelően az Aranygyapjas Rend láncja a kosborral, amelyet 1628-ban kapott meg diplomáciai

szolgálataiért. A vállát díszlő rendi lánc későbbi ráfestés, de portréinak elmaradhatatlan tartozéka lett.

¶ Az összes eddig Esterházy Miklósról előkerült festmény és metszet e mű másolata vagy feldolgozása. Kétféle datálásuk ismeretes, az 1625-ös mellett az 1645-ös. Az ismert képek készülésére és sorsára vonatkozóan csak hipotézisek lehetségesek, így feltehetőleg egy korai másolat került Párára, az ottani családi portrék közé, ennek datálása 1625.¹⁷ A pápai kastély 1626-ban lett az Esterházyaké, a nádor fiai kapták meg, először a gróf és Nyáry Krisztina elsőszülöttje, László, majd annak Vezekényben esett halála után István.

¶ A nádori kép díszje a fekete prémes vörös mente, a lengyelországi szarmata portrék régóta gyakori eleme,¹⁸ az orientális megjelenés fő tényezője, és azonos módon viselték századokon át, az egész kelet-közép-európai és keleti területeken.

¶ A szóban forgó képünket az elmúlt századokban körbevágták vagy felhajtották,¹⁹ így a grófort körülvevő tér sokkal szűkebb lett, alul szinte semmi sem maradt belőle, a sok változtatás, átfestés során ezen a példányon Esterházy figurája elveszítette monumentalitását, egy merev, sematikus ősgaléria-képet látunk.²⁰

¶ A ma számon tartott portrék közül kiemelkedik kvalitásaival a nagyszombati jezsuitáknak készült példány.²¹ Ezen az 1645-ös évszám, a nádor halálának ideje áll és éveinek száma (63). Az asztalon levő iratok a nagyszombati Keresztelő Szent János jezsuita templom alaprajzát mutatják, amely a mélyen vallásos nádor szívügye, nagyrészen adománya volt, e tény az asztalka bársonyán megjelenő szöveg is nyomatékosítja. A templom felszentelésének időpontja 1637, de a portrét csak az adományozó halála után rendelték meg a jezsuiták, aminek oka nem ismert. A szerzetesek feltételezhetően rendük 1773-as feloszlatásakor váltak meg tőle, majd Jankovich Miklós jeles magyar gyűjtő kollekciójának része lett, onnan jutott a Nemzeti Múzeumba, és a múzeum 1894-es lajstromában már szerepelt.²² Ezért nagyon figyelemreméltó, hogy a millenniumi katalógus határozottan egy fraknóbeli képet jelez a kiállítottak közt, amely talán az első elkészült példány lehetett. A nagyszombati portrét tették közzé a legtöbbit,

az asztalon
levő iratok
a nagyszombati
Keresztelő Szent
János jezsuita
templom alaprajzát
mutatják, amely
a mélyen vallásos
nádor szívügye,
nagyrészen
adománya volt

Ismeretlen festő: Zbigniew Ossolinski, 1675
Varsó, Királyi Palota

érdekessége, hogy a hosszú szöveg miatt a címer a kép alsó részére került.²³

¶ Ugyancsak 1645-öt tüntet fel közismert rézmetszetén Elias Wiedemann (1619–1652) nádori képmása, amely a nagyszombati kompozíciót alkalmazta kiindulásként.

¶ A kép legérdekesebb eleme a figura 1625-től változatlanul megőrzött póza, amit Cennerné Giovanni Pietro de Pomis (1565/69–1633)²⁴ itáliai festő II. Ferdinándról a 17. század legelején festett arckép beállításával rokonít.²⁵ Az analógia felemlítése művészettörténet írásunk jellegzetes vonását mutatja, hogy mindenképpen nyugati előképet keres alkotásainkhoz – amint a művek stílusához is nyugati fogalmatárakat használunk. Holott ez a beállítás többször feltűnik korábbi magyar, lengyel, erdélyi főúri portrékon is, majd a 17. század második felében például a Batthyány-férfiportrékon látunk ilyet. A póz gyakori azonossága talán jelent valamit e háborús időkben. A jobb kéz rántja ki a kardot a bal oldalon levő hüvelyből. Ha ez pihen, béke van – legalábbis ott helyben, a festés pillanatában –, a bal kéz pedig a modell számára fontos dolgokon nyugszik, fegyvereken, iratokon stb.

¶ A nyugati képmásokon a jellegzetes, övbe dugott jobb kéz gesztusa ugyan nem példátlan,²⁶ de nagyon ritka, mivel nem is hordtak ezt lehetővé tevő ruhadarabot. A széles öv csak Kelet felé terjedt el, rangjelző, és mitikusan védő funkciót ellátva, drága anyagokból, selymekből sodorva, török selyemzsinórokból fonva.²⁷ A 17. századra a nemesség rögzült ruhadarabja, amelyet a török viseletből vettek át a régió mágnaói. E keleti eredeti ruhadarab az ázsiai származás bizonyítékául szolgált, mint ilyen, a nemzeti különállástudat kifejezése.

¶ Szót kell itt ejteni röviden a korabeli portréfestészet különös szegmenséről, az úgynevezett „szarmata” képmásról. Ez nem más, mint a lengyel történeti-nemesi portré, amelyek közé nádorunk képmása – és sok más magyar mágnaói is – természetes módon illeszkedik. A lengyel portrékkal való összevetés számos azonosságot mutathat, Garas szerint: „Az érintkezés, művészi kölcsönhatás a két ország közt a renaissance idején s még ebben a periódusban is rendkívül szoros volt.”²⁸

*ez a beállítás
többször feltűnik
korábbi magyar,
lengyel, erdélyi főúri
portrékon is*

*e keleti eredeti
ruhadarab az
ázsiai származás
bizonyítékául
szolgált, mint
ilyen, a nemzeti
különállástudat ki-
fejezése*

A 17. századi lengyel viselet archaikusabb, mint a magyaroké, a hosszú mente és dolmány erre utal.²⁹

*a fennmaradt
egykorú
másolatokból
jelenleg mintegy
szűk tucatnyi,
konkrét,
reprezentációs
okokból készült
egész alakos
képmásról lehet
tudni*

¶ Esterházy Miklós ikonográfiáját eddig nem dolgozták fel. Feltehetőleg a csekély számú ismert portréjánál sokkal több lehetett, vármegyeházákban, egyházi intézményekben, családtagjainál, barátainál, hivatali kapcsolatainál és különféle rezidenciáiban. A fennmaradt egykorú másolatokból jelenleg mintegy szűk tucatnyi, konkrét, reprezentációs okokból készült egész alakos képmásról lehet tudni.³⁰ Az első példány az említett Rupprecht-féle reprodukció eredetije lehet. A második a pápai ősgalériába tartozó festmény, a harmadik a nagyszombati mű, majd negyediknek vehető a Nádasdy-féle kép. Az ötödik az egyik fraknói, 1625-re datálva. Rajta a felirat a harmadik féle változat, és a leghosszabb szöveg. Ezt a művet Csapodi Csaba közölte fekete-fehérben a nádorról írott monográfiája címgnyedében, valamint Pickler-Tobler (1993) is ezt hozta színesben.³¹ Az ötödik egy másik, restaurált változat Fraknón, a legutóbbi időkben pedig találok egy példánnyal szlovák területen,³² amely e művel azonosnak tűnik. Sajnálatos, hogy Fraknón sem az eredeti, sem egy jó minőségű másolat nem fordul elő.³³ Így öt egész alakos képünk van, amihez talán az 1639-es leltárban közölt két képpár darabjai csatlakozhatnának, ha bármi tudott lenne róluk.

*a nádor és
Castadeña márki,
spanyol követ igen
összebarátkoztak,
és a barátságot
ajándékokkal
pecsételték meg*

¶ Egy további példányról³⁴ a szakirodalomban történik említés, és e kép talán ma is megvan. Történetét Hiller István közli, miszerint a nádor és Castadeña márki, spanyol követ igen összebarátkoztak, és a barátságot ajándékokkal³⁵ pecsételték meg: Castadeña márki így fogalmazott képe vételekor, 1640-ben: „Nagy örömmel vettem át Kegyelmed arcképét, amelyet mindig megkülönböztetett tisztelettel és megbecsüléssel fogok őrizni. Saját portrémat elküldöm Méltóságodnak, hogy a nagy barát s a hűséges alattvaló képmása egymással szemben legyen. Kérem hát Kegyelmedet, ígérje meg, hogy a képnek helyet juttat palotájában.” Sancho Monroy Marquis de Castadeña spanyol követ portréja, – a cseredarab – ma is megvan Fraknón, igen kvalitásos mű, de nem sokban különbözik az itteni jobb minőségű képektől. A követ vörös terítős asztalka és vörös kárpit előtt áll, bújtatott selyemszalagokkal díszített

fekete ruhában, fehér gallérral és kézelővel, övében neki is a főkamaraí kulcs díszlik.³⁶ Lábainál fekszik egy hatalmas fehér-barna kutya, színarany nyakörvvel.³⁷

¶ A nádorról még egy különös kompozíció rejtezik Fraknón 1682-ből, de ez sem élet után készült, közepes kvalitása ellenére reprezentációs értéke jelentős. Ez a festmény az Aranygyapjas Rend lovagjainak hagyományos ünnepi viseletében mutatja Miklós nádort, címerrel és felirattal.

NYÁRY KRISZTINA, ESTERHÁZY MIKLÓSNÉ, GRÓFNÉ

¶ Esterházy nádor körül kevés festmény volt, a már hivatkozott 1639-es várleltárában hét műről történik említés,³⁸ de ennél talán több volt, ám az 1641-es végrendeletben nem szerepelnek.³⁹ Így a ma is meglévő, hozzá kapcsolható képanyag alapján inkább csak hipotézisek lehetségesek családi képtáráról. Ez Pál munkásságáig megmaradt az élők megörökítésének gyakorlatánál, és feltehetőleg csak a korban valóban létező képeket tartalmazta. A téma kutatói megegyeznek abban, hogy a portrékról alig maradtak fenn források, csak az esetleges inventáriumokból és magából a meglévő képanyagból tudunk következtetéseket levonni.⁴⁰

¶ Esterházy Miklós 1625-ben saját nádori portréja mellé – vagy még előbb, házassága emlékére – még egy portrét rendelt. Ez volt második felesége, a híresen gazdag, felső-magyarországi bárónő, özvegy grófné, az ifjú Nyáry Krisztina⁴¹ (1604–1641) arcmása, akivel az előző évben házasodott össze. Krisztina és Miklós kapcsolata igencsak regénybe illő. Nyáry férje a 23 évesen elhunyt Habsburg-ellenes, protestáns Thurzó Imre gróf, a katolikus Esterházy veszélyes politikai és hitbéli ellenfele, a reformáció elkötelezett híve volt. Halála után a 17 éves, másállapotban megözvegyült fiatal nő és a nála kétszer idősebb nádor között levelezés indult, elsősorban Krisztina katolizálása érdekében. 1622-ben találkoztak személyesen is. Krisztina ekkor már özvegy, és miután az ara katolikus hitre tért, 1624-ben házasságot kötött Esterházyval. E gesztussal Miklós nádor ifjú ellenfelének özvegyét – és vagyónát – vette el. A házasság

a ma is meglévő,
hozzá kapcsolható
képanyag
alapján inkább
csak hipotézisek
lehetségesek
családi képtáráról

Krisztina és
Miklós kapcsolata
igencsak regénybe
illő

nemcsak anyagi szempontból volt előnyös, vele a magyar arisztokráciához fűződő, kiterjedt rokoni kapcsolatot is megkapta.

¶ Krisztinának az 1625-ös festmény lenne az első képe – a mű alkotója ismeretlen –, és csak a pápai ősgalériában maradt fenn. A kép valódiságát keletkezésének körülményei igazolják, mert a 18. századi Esterházyak közül ugyan ki örököltette volna meg százados késéssel az ősanyát? Hacsak nem Pál festette élete végén ősgalériájába, de a Trophaeumba Krisztinának csak az előírásos magyar viseletű képe került be. (72. lap)

¶ A képen öltözéke igen konzervatív, a 16. században divatos, magasan záródó ruha,⁴² ünnepélyessége azt sugallja, hogy ez volt menyegzői viselete. A szucsányi esküvő szokatlanul csendesen zajlott le, és ehhez a visszafogott ünnepséghez jól illett a hagyományos szabású öltözék,⁴³ amely egy meglepő dísz kapott, a hófehér Stuart-gallért amelynek kiképzése francia módra történt, a nyakfodor formáját imitáló, apró, szétszágázó ráncokba szedve. Hozzá tartozik kiegészítője, a magas, fehér csipke kézelő, ilyen magyarországi portrén Nyáry Krisztina előtt nemigen szerepelt. A grófné póza, miszerint a jobb kéz az asztalon nyugszik, a leeresztett bal kéz kis fehér keszkenőt tart, széles körben elterjedt európai közhely, ugyanúgy, mint Miklós úr 1625-ös portréjának póza, és a következőkben a család nőtagjainak portréin szinte kötelező. Az asztalkán kis fekete-fehér kutya ül, a hűség szimbóluma. E kiskutya a rokonság több nőtagjának portréján is feltűnik majd, divatja a bécsi udvarból ered. Az áttetsző, csipkével szegett lehetni kötény és a túll főkötő a magyaros öltözék elengedhetetlen tartozéka. A kötény az idők során olyannyira kötelező ruhadarab lett, hogy a Trophaeumban az ősi előd-nőkön levő nyugatias fantázia-ruhákon is szerepel, több mint egy tucat alkalommal.

¶ Ami az alkotást titokzatossá teszi, és kétségeket ébreszt a kép 17. századbeli keletkezése iránt, az az, hogy az alak profilsziluettje más, mint az egyidejű, nálunk is követett kora barokk divat. Feltételezhető, hogy létezett egy 1625-ös alkotás, amelyet Pápán a 18–19. században erősen restauráltak, vagy híven újrifestettek, megőrizve annak minden jellegzetességét, kivéve az ekkor már divatjamúlt barokk testtartást.

a grófné póza, miszerint a jobb kéz az asztalon nyugszik, a leeresztett bal kéz kis fehér keszkenőt tart, széles körben elterjedt európai közhely, ugyanúgy, mint Miklós úr 1625-ös portréjának póza, és a következőkben a család nőtagjainak portréin szinte kötelező

az asztalkán kis fekete-fehér kutya ül, a hűség szimbóluma

Ismeretlen festő: Esterházy Miklósné Nyáry Krisztina
Magyar Nemzeti Múzeum

¶ A grófné beállítása a korszakban hozzánk legközelebb igen gyakori az antwerpeni Justus Sustermans (1597–1681)⁴⁴ Firenzében, a Mediciek udvari festőjeként dolgozó mester életművében, aki sokat dolgozott a Habsburgoknak is. Ilyen a mantovai hercegnő, Eleonora Gonzaga (1598–1655) II. Ferdinand feleségének, 1622-től osztrák császárné és magyar királynénak 1621-es képe, amely a királynét esküvői ruhájában ábrázolja, és még a kiskutyája is ott ül az asztalkáján.⁴⁵ Ez a mű lehet a szóban forgó nádorasszonyi portré mintája, az esküvők ideje is összeköti őket. Esterházy és esetleg felesége is Bécsben járva láthatták a képet, és tudjuk, hogy a császárné-királyné jó kapcsolatban volt a családdal. Továbbá Fraknón kiállítva ma is több uralkodói kettős portré tekinthető meg, az egymás után következő Habsburgokról és feleségeikről, amelyeken az alakok beállítása azonos a nádorné kompozíciójával.

¶ 1626-ban Esterházy ismét rendelt egy arcképet a feleségéről, immár a nemzeti identitást demonstráló, hagyományos magyar viseletben,⁴⁶ és feltehetőleg ezt akasztatta saját, nádori portréja mellé, rezidenciája díszeként. Az alak beállítása Krisztina előző képével azonos, és ez egészen a század végéig meg is maradt, szinte a teljes női képanyagban. A Nyáry Krisztinát – immár nádornét, az ország első asszonyát – nemzeti viseletben bemutató egész alakos portré, mint ilyen, az eddig ismert Esterházy-képanyagban az első, és mint említettem, a *Trophaeumban* is az ő ábrázolásán jelenik meg az első ilyen öltözék. Úgy tűnik, Miklós nádor hazafiságát kívánta látványosan éreztetni a család úrnőjének magyar ruhás portréja által, és e gesztussal megteremtette a nemzeti reprezentációt. A magyar női öltözék képi ábrázolásának ötlete talán eleve tőle származik, amelynek feltételezését megerősítheti 1641-es végrendeletében László fiának írott, többször idézett intelmének gondolatmenete: „de idegen nemzetben nem akarom hogy öltözzék, nem a más nemzetségekhez való idegenségből, avagy azoknak megvetéseért, hanem az idegen erkölcsöknek összeelegyítésének eltávoztatásáért, a ki igen ritkán hoz jót, kiváltképpen amennyire ment már azoknak állapotjuk.”⁴⁷

¶ A továbbiakban ez az ábrázolás nagyban serkentette a magyar öltözékes képmások divatját. A teljes együttes több

Miklós nádor
hazafiságát kívánta
látványosan
éreztetni a család
úrnőjének magyar
ruhás portréja által,
és e gesztussal
megteremtette
a nemzeti
reprezentációt

Cornelis Sustermans (?): Esterházy Anna Julianna
Fraknó vára

de minden korszak magyaros öltözékén felfedezhetjük az aktuális spanyol, később francia viselet egy-egy jellegzetes vonását, mert a bécsi udvari viselet divatjegyei a magyar nőkre – és szabóikra – is hatással voltak

fő darabból áll, főként ünnepélyes díszruhaként hordták. Hímesen szőtt vagy hímzéssel díszített, alátámasztott szoknyából, díszes, ujjatlan pruszlikból, alatta puffos ujjú fehér ingvállal, aminőt a nyugati divatban hiába keresnénk, és mindez kiegészül a kötelező és mind látványosabb köténnyel és főkötővel.⁴⁸ De minden korszak magyaros öltözékén felfedezhetjük az aktuális spanyol, később francia viselet egy-egy jellegzetes vonását, mert a bécsi udvari viselet divatjegyei a magyar nőkre – és szabóikra – is hatással voltak.

¶ Az 1626-os, magyar ruhás mű⁴⁹ hatásos, reprezentatív képmás, mondhatni folklorisztikus sajátosságokkal. Krisztinának magyar ruhás képe csak Fraknón létezik, és eddig három változatát sikerült azonosítani. A valószínűleg legelőször elkészült képmás mellett a második, restaurált, az állandó kiállításon szereplő mű – ugyanebből az évből – erősen körül van vágva, a harmadik 1641-ből való másolat, Krisztina halálának idején készült. A kiállított festményt leginkább a kéz rajza különbözteti meg a többitől, Nyáry 1625-ös, az 1626-os és az 1641-es kompozíción mutatóujját lehajlítja, a restaurált példányon nem.

¶ Ha az Esterházyak 17. század húszas éveitől kezdődő festett reprezentációjának eszköztárát próbáljuk összeállítani, első helyre kerülnek az alkotásokon minuciózus pontossággal megörökített ékszerek, ezek közül is a leglátványosabb a gyöngy. Szendrei írásában egyszerűen elképedt a ruhák gyöngyeinek felsorolásakor.

¶ „Thököly Mária 107 öreg gyöngyszemes nyakéket, Károlyi Éva pedig 124 szemből fűzöttet, Zrínyi Ilona nyolcsoros és Tassy Klára huszonnégyszoros gyöngy nyakravalót viselt.”⁵⁰ A korszak főúri hölgyei – közöttük elsősorban az Esterházyak – híresek a gyöngyök iránti rajongásukról. A családi képtárban Krisztina honosította meg, a nyakába akasztott, hosszan lelógó négyszoros gyöngyének megfestése a kezdet, és idők során a képeken viselt gyöngyök mennyisége egyre nő. Ez az ékszer ilyen formában magyar sajátosság, másutt nem találni hasonlót. Krisztina leányai is lelkesen hordták, Esterházy Anna Juliannát (Nádasdy Ferencné) tizenéves korában ábrázoló ovális festményen⁵¹ a pruszlikját gyöngysor fűzi össze, azon felül a válláról indulóan négyszoros gyöngy van két fordulóval

a korszak főúri hölgyei – közöttük elsősorban az Esterházyak – híresek a gyöngyök iránti rajongásukról

és idők során a képeken viselt gyöngyök mennyisége egyre nő

ez az ékszer ilyen formában magyar sajátosság, másutt nem találni hasonlót

*ezt az ékszert
hölgyeink
csak magyar
viseletükhöz
hordták, ez a szokás
a nemzeti viselet
integráns részévé
vált, majdnem
olyan jellegzetesség
a 17. századi
magyar arcképeken,
mint a kötény*

a mellkasára tűzve, és ez a derekán már öt sorra gyarapodik. Nemrég felfedezett pápai képmásán (1650) a vállától a derekáig ide-oda tűzött gyöngysorokat visel, és körben a derekán is, sok füzérben. Esterházy Orsolya 14 éves kori, 1655-ös képe e tekintetben a leggazdagabb, kétszer átkötött vastag gyöngysorokat visel a mellén, derekán legalább húsz sor van körbetekerve, így a leánykának nem csekély súlyt kellett cipelnie. Hasonló ide-oda indázó, háromszor hajlított gyöngysort visel Esterházy László felesége, Batthyány Eleonora,⁵² majd a század vége felé a két Thököly leányt, Évát⁵³ és Katát⁵⁴ is hasonló, többsoros gyöngy díszítette. Ezt az ékszert hölgyeink csak magyar viseletükhöz hordták, ez a szokás a nemzeti viselet integráns részévé vált, majdnem olyan jellegzetesség a 17. századi magyar arcképeken, mint a kötény.

NYÁRY KRISZTINA MINT IKONOGRÁFIAI PÉLDA ÉS CSALÁDI IKON

- ¶ 1641 körül az Esterházy családban három haláleset történt. István és Erzsébet mellett elhunyt Nyáry Krisztina is, alig 37 évesen gyermekágyban, mikor Ferencet világra hozta. De az európai birodalmi portréfestészetben kialakult ikonográfiai megoldásokat átvevő magyar ruhás portréja követendő példaként szolgált az egész családnak és a rokoni-baráti körnek.⁵⁵
- ¶ Krisztina öltözkékének és beállításának hatásos mivoltát a kor szak női portréanyaga bizonyítja. Az 1630-ra jelzett, ekkor 28 éves Viczay Éva Esterházy III Pálné portréja⁵⁶ is az ő képének megoldását követi. Előfordulhat, hogy a képmás a század végén készült utólagos pótlás, ilyesmi máskor is megtörtént. A család körébe tartozó rokon, az 1616-ban meghalt Báthory Erzsébet Nádasdy II. Ferencné minden későbbi képmása⁵⁷ Krisztina portréjának mintájára készült, jóval Erzsébet halála után is.
- ¶ A közvetlen családi körben a fentiek szerint komponált festmények közé tartozó alkotás Anna Juliannát ábrázolja. Ő az Esterházyak ismert személyiségei közé tartozik, elsősorban híres portréi révén, amelyek minden változatban anyja

Benjamin von Block (1631–1690): Esterházy Edine Esterházy Orsolya, 1653 körül
Fraknó vára

képmásának pózát és művészi megvalósítását követik. Pápan fellelt portréja a Dersffy-képpel kapcsolatos titokzatos átfestés általi kiszabadulása okán – a közelmúlt sajtószenzációjává is lett.⁵⁸ Az 1650-es portré a húszéves fiatalasszonyt mutatja, viselete a *Trophaeumban* folytonosan ismétlődő típusos magyar öltözékek szerinti, de már nem hord magas csipkegallért, csak gyöngysorok és átlátszó kötény díszíti.

¶ A Nyáry-ikonográfiát követő sorozatba tartozik Esterházy Orsolya, Esterházy Pál arájának 1655-ben, 14. életévében készült portréja is. Ez egy páros kép jobb oldali része, párdarabja a férj ugyanekkor készült képmása, festőjük Benjamin von Block. Nádasdy Ferenc, Pál sógora Bécsben ismeretségbe került Benjamin Blockkal, egy tekintélyes német művészcsalád fiatal tagjával, meghívta őt Magyarországra, és a festő négy évig, 1655–1659-ig itt működött. Esterházy Pál barátja és sógora révén ugyanekkor került kapcsolatba a festővel, és azonnal megrendelte nála a maga és felesége képmását. Ezek után Nádasdy is foglalkoztatta Blockot, a saját családi galériájába került páros képet készíttette el vele. Block később oltárképeket festett Lorettomban és Győrben, egyelőre más magyarországi munkájáról nincs adat, egyedül egy mellkép ismeretes még tőle Pálról.⁵⁹ A gróf felkérte Blockot, hogy foglalja el nála az udvari festő posztját, de ez nem valósult meg, Magyarországról a tehetséges festő Nádasdy támogatásával itáliai tanulmányútra távozott.

a gróf felkérte Blockot, hogy foglalja el nála az udvari festő posztját, de ez nem valósult meg, Magyarországról a tehetséges festő Nádasdy támogatásával itáliai tanulmányútra távozott

¶ Orsolya esküvői képmását Buzási Enikő azonosította a három évszázados elfeledettségéből.⁶⁰ Pál és Orsolya portréi kivételes helyet foglalnak el a családi galériában, valamint a magyarországi barokk művészetben. E festménypár volt a Pál által az elkövetkező évtizedekben kialakított ősgaléria első alkotása, mecénási aktivitásának nyitánya. Mindkét kompozíció kialakítása, úgy tűnik, Pál irányításával történt, és csak felszínesen követi a családi előzményeket. Mert míg Orsolya portréján⁶¹ az alapstruktúra Nyáry Krisztina és követőinek képeivel azonos, bizonyos részletek megváltoztatása által új értelmet kap.

Pál és Orsolya portréi kivételes helyet foglalnak el a családi galériában, valamint a magyarországi barokk művészetben

e festménypár volt a Pál által az elkövetkező évtizedekben kialakított ősgaléria első alkotása, mecénási aktivitásának nyitánya

¶ Orsolya 1655-ös e portréjáról két másolat található Fraknón, 1659-es és 1668-as évszámmal, de másutt még nem tűnt fel belőle példány. Az eredeti és a másolt képeken a feliratok nem egyeznek, amint néhány más, apró elem sem. Orsolyáról ezen

Benjamin von Block (1631–1690): Nádasdy Ferencné Esterházy Anna Julianna
Magyar Nemzeti Múzeum

túl még több képmást is őriznek Fraknón, de a Block-féle kvalitatást többé nem látjuk. Nagynénje, a már említett Esterházy Mária Drugeth Györgyné arcképe Orsolya portréjának másolata.

¶ Esterházy Anna Juliannának ugyancsak Benjamin Block által 1656-ban festett stilizált magyar ruhás arcképén⁶² a modell jobb kezében egy kicsiny piros rózsát látunk, lefelé fordítva az asztal lapjára. Justus Sustermans kedvelte ezt a motívumot, képein nemegyszer előfordult,⁶³ értelmezése sokféle, leggyakrabban Krisztus vérének jelképe, és talán a mélyen vallásos Anna Julianna ilyen értelemben kérte portréjára, és a lefelé fordítás talán a halált jelenti.

¶ Magyarországon, Kelet és Nyugat határán mindkét irányból vettek át elemeket, és mindezek a portréfestészetben összeoldódva, még az elvétve itt előforduló, Nyugatról jött művészek alkotásain vagy a helybéli, gyengébb műveken is feltűnnek. Létrejött tehát egy sajátos, konzervatív, eklektikus stílus a barokk korszakban, amely igen figyelemreméltó alkotásokat eredményezett a régióban.

létrejött tehát egy sajátos, konzervatív, eklektikus stílus a barokk korszakban, amely igen figyelemreméltó alkotásokat eredményezett a régióban

Jegyzetek

- [1] A nádor Miklós grófot a galántai Esterházyak között a 20. századig még három Miklós követte, őket már számozzuk, úgymint Esterházy I. Miklós herceg, akit „Fényes” melléknévvel szokás emlegetni, valamint unokája, Esterházy II. Miklós herceg, a képtáralapító, és Esterházy III. Miklós herceg, aki az országnak igen jutányos áron eladta az ősei által létesített egyetemes képgalériát, (Esterházy Képtár).
- [2] Garas 1953, 11.
- [3] Uo. 10.
- [4] A 2000-es évek elején az ez irányú kutatás örvendetesen felpettségült, különösen Esterházy Pál (1635–1713) halálának háromszázadik évfordulója kapcsán, ami számos mű felfedezését, meghatározását, és restaurálását eredményezte. Az érdeklődés azóta is tart.
- [5] Galavics 1986.
- [6] Wagner 1967.
- [7] Buzási 1995, 271.

- [8] Tompos 2008.
- [9] Cennerné Wilhelmb 1986.
- [10] Höllrigl 1938–40, uo. Szendrei 1905, 15., 16.
- [11] Nádasdy Ferenc és Esterházy Pál Block megbízói, Zrínyi Miklós Jan Thomas, flamand származású, bécsi udvari festővel készítette el portréját stb.
- [12] Ismeretlen festő: *Esterházy Miklós mint kamarás*, 1619/20. Vásznon, olaj, Esterházy Privatstiftung, fraknói vár, Esterházy Ősgaléria.
- [13] A meghatározás Stefan Körnertől származik. (*Körner* 2006, 32., 34., lásd *Buzási* 2008, 111. j. 38.) A fraknói várleltár: MNL OL P 108 8. fasc. C Nr. 29. id. Viskolcz 2015. 170. j.
- [14] A képnek két változata ismert, az egyik címerrel és felirattal van ellátva, a másik jelöletlen. (Mindkettő Esterházy Privatstiftung, fraknói vár, Esterházy Ősgaléria) Feltételezhetően a címer nélküli magáncélra készült. De ebben az esetben fel kell tételezni egy harmadik, valóban gyászruhás ábrázolást, hacsak már a csaknem két évtizeddel későbbi leltározásnál nem volt besötétedve a mélyzöld ruhás kép. Egyébként Nyáry Krisztina nem szívesen őrizte volna meg az első feleséget gyászoló férj képét, Orsolya fiát sem kedvelte. *Erdélyi* 2019, 659.
- [15] *Angyal* 1898, 370. oldal után. A kiadványban szereplő grafika szignója szerint M. Rupprecht műve, 1870-ből. A mester a század elejétől működő pesti művészcsalád tagja. Természetesen nem kizárható, hogy ő tette monumentálissá a képet, bár hű mesternek tűnik. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarNemzetTortenete_Szilagyi_06_1898/?pg=433&layout=s.
- [16] „Arckép, olajfestmény, Esterházy Miklós nádort ábrázolja, 1625. Esterházy Pál herczeg fraknói hitbizománya.” *1896-iki Ezredéves Országos Kiállítás. A Történelmi Főcsoport hivatalos katalógusa. Közrebocsátja a Történelmi Főcsoport Igazgatósága. II. füzet (A renaissance-épület földszintje.) (1985–5240. számig)*, Budapest „Kosmos” Műintézet kiadása és nyomása, 1896. 180. XXVII. terem, 3849. sz. A kép szerepel: MNM TKCs 1894, 31.; MNM TKCs 1907, 30.; Peregrinyi 1909, 443., 559., 856.; MNM TKCs 1922, 22., 177. sz.; Ősgalériák 1988, C. 34.
- [17] Ismeretlen festő: *Esterházy Miklós nádor* (másolat), vászon, olaj, 184×109 cm, j. n. MNM TKCs, ltsz.: 53.57. Származás: Esterházy-kastély, Pápa. A kép felirata: „CELS: PRINCEPS: D: /

- NICOLAUS ESTORAS / DE GALANTA PER: / COM: IN FRAKNO ETC / REGNI HUNGARIAE PALATINAS ANNO 1625”.
- [18] Martin Kober (1550 k.–1598): *Báthory István, lengyel király, 1587*, Krakko, a Misszionáriusok kolostorában. Szilágyi 1898, <https://keptar.oszk.hu/006000/006056>; https://www.wikiwand.com/en/Stephen_B%C3%A1thory.
- [19] *Basics* 2015, 51.; 2016, 44–53.
- [20] *Basics* 2016, 53.
- [21] Ismeretlen festő: *Esterházy Miklós képmása, 1645*, fatábla, olaj, 215×129 cm, felirata: „ILLMVS: AC: EXCELMVS: DNS: COMES I NICOLAVS: ESTERAS: DE: I GALANTA: PERP: DE: FRACNO: R: I HVN: PALÁT: IVDEX: CVM: AVR: I VELLE: EQVES: COTVM: SOPR: I ZOLIÉ: ET:DE: BERE: SVPR: COM: SAC: I CAES: RQ: MIS: INTIMVS CON: CAM: I ET PER: HVN: LOCVMTENENS: I ANNO 1645. AETA: 63”; jobbra, az asztalterítón: „FVNDAVIT I TEMPLVM I ACADEMICVM I S: JOANNIS BAPT: I TYRNAVIAE” Jankovich Miklós első gyűjteményéből. *Inv. Imag.*, 107. sz. MNM TKCs, ltsz. 36. *Basics* 2002, kat. 24.
- [22] MNM TKCs 1894, 31.
- [23] MTKCs 1894, 31, MTKCs 1907, 30; *Peregriny* 1909, 443, 559, 856; MNM TKCs 22, 177; Buzási 1988, C. 34. *Basics* 2008, 80/24.
- [24] A mester a főherceg udvari festője volt Graz-ban, majd mikor ura német-római császár lett, akkor is megtarthatta hivatalát, haláláig. *Der innerösterreichische Hof-Künstler Giovanni Pietro de Pomis*. Kurt Woisetschläger (szerk.), Graz, 1974. 144–174.
- [25] Ebenthal-kastély, Klagenfurt közelében, Ausztriában. *Cennerné Wilhelmb* 1986, 223, 17. j.
- [26] Sikertült mintegy fél tucatot azonosítanom a neten, többek között Adriaen Thomas Key: *Nemesúr spanyol öltözékben, 1568*, majdnem azonos pózban áll. https://www.europeana.eu/hu/item/15502/GG_1034.
- [27] *Radvánszky* 1879, 195., 196.
- [28] *Garas* 1953, uo.
- [29] A szarmatizmus hasonló, mint a mi hun eredetünk mítosza, és keletkezése bizonyos ókori szövegekhez köthető. A jelenség ma is kutatások tárgya Lengyelországban.
- [30] Térkép vagy mellkép, továbbá metszetkép évtizedeken át sok készült, főképpen különféle sorozatokba, és mint említésre került,

- mindegyik az 1625-ös portré alapján. Ezek számbavételét itt nem tartottam feladatommak.
- [31] Prickler–Tobler, 1993, 12–33. Az itt, és a Csapody-könyvben közölt mű nagyon gyenge változat, ebből következtek arra, hogy Fraknón nincs meg az őseredeti példány, vagy egy jó minőségű másolat, mert ha lenne, azt hozták volna.
- [32] Diana Duchoňová: *Palatín Mikuláš Esterházy: Dvorská spoločnosť a aristokratická každodennosť*. Historický ústav SAV, 2017.
- [33] A két kép leltári száma: EP Ősgaléria, ltsz. BO0032; I/1–329.
- [34] Péter Katalin még egy alkotásról tesz említést, miszerint Dersffy Orsolya még az „...esküvő évében elkészítette a maga és Esterházy álló párosképét.” Forrását nem közli. Péter 1985, 14.
- [35] *Hajnal* 1929, 105.
- [36] Bécsi ism. udvari festő képe, 1640. Stefan Körner: *Fraknó vára. Az Esterházy hercegek trezorja*. Ford.: Orbán István. Christian Brandstätter Verlag, Esterházy Privatstiftung Eisenstadt, 2009, 91.
- [37] Bécsi (?) udvari festő képe: *Sancho Monroy Marquis de Castañeda*, 1640., Esterházy Privatstiftung, fraknói vár, Ősgaléria, Körner 2009, 91.
- [38] Esterházy gyászruhás képe, két portrúpár a nádorról és Nyáry Krisztináról, valamint István fia és Anna Julianna gyermekek arcképei. Buzási 2008, 215.
- [39] *Merényi–Bubics* 1895.
- [40] Esterházy Miklós családi képeivel foglalkozó írások évtizedek óta állítják, hogy Dersffy Orsolya anyja Császár Orsolya; Dersffy Orsolya (2×); Miklós úr anyja, Illésházy Zsófia Esterházy Ferencné és más felmenői arcképét is elkészítette. Ez nyilvánvaló tévedés, e képeket Pál készítette ősgalériája számára.
- [41] Ismeretlen festő: *Nyári Krisztina, Esterházy Miklósné*. Az eredeti kompozíció 1625, vagy 18. századi replika vagy átfestés, vászon, olaj, 185×111 cm. A címer alatt felirat: „CELSMA. PRINS CHRISTINA / NYÁRI. CELS. PRINC; NICOLAI / ESTERAS. R. HUNG. PALATIN / CHARISSIMA II CONSORS ACO 1625” MNM TKCs ltsz. 53.64, 2014-től letét a pápai Esterházy kastélyban.
- [42] *Radvánszky* 1879, 160.
- [43] Uo. 159.
- [44] https://en.wikipedia.org/wiki/Justus_Sustermans.
- [45] *Die Gemäldegalerie des Kunsthistorischen Museums in Wien*. Edition Christian Brandstätter, Wien, 1991, 681–685. T. <https://fr.m.wikipedia>.

- org/wiki/Fichier:Justus_Sustermans_-_Eleonora_Gonzaga_(1598-1655),_wife_of_Ferdinand_II,_in_wedding_dress.jpg.
- [46] Ismeretlen festő: *Bedegi Nyáry Krisztina*, 1626, v. o. 219×126 cm, Esterházy Privatstiftung, Fraknó vára – Esterházy Ősgaléria ltsz. B 494.
- [47] *Merényi-Bubics* 1895. Függelék.
- [48] *Höllrigl* 1938–1940, 377.
- [49] 1. Ismeretlen festő: *Gróf Nyáry Krisztina, Esterházy Miklósné*, 1625. Esterházy Privatstiftung, Fraknó vára – Esterházy Ősgaléria, MTA Fotótár, ltsz. N10194. 2. Ismeretlen festő: *Gróf Nyáry Krisztina, Esterházy Miklósné*, 1626, vászon, olaj, 209×126 cm, Esterházy Privatstiftung, Fraknó vára – Esterházy Ősgaléria, ltsz. B 494, 3. Ismeretlen festő: *Gróf Nyáry Krisztina, Esterházy Miklósné*, 1641, vászon, olaj, Esterházy Privatstiftung, Fraknó vára – Esterházy Ősgaléria.
- [50] *Szendrei* 1905, 18.
- [51] Ismeretlen festő: *Esterházy Anna Julianna*, 1646, vászon, olaj, Esterházy Privatstiftung, Fraknó vára – Esterházy Ősgaléria ltsz. B 545;
- [52] Ismeretlen festő: *Batthyány Eleonora, Esterházy Lászlóné*, 1650., vászon, olaj, 185×117 mm, MNM TKCs ltsz. 53.63. Letét a Pápai Ősgalériában, Esterházy-kastély, Pápa. Ezt 18. századi másolatnak tartják, a feliratban ezen is 1650-es évszám szerepel. Róla Fraknón (Esterházy Privatstiftung, Esterházy Ősgaléria) további három kép van. (MTA Fotótár, NO9569, 17. sz. közepe; NO9587, 17. sz. közepe; N10262, 1850) Mind a négy festmény ugyanaz a kompozíció.
- [53] Nyugat-magyarországi festő: *Gróf Thököly Éva, Esterházy Pálné*, 1690, vászon, olaj, 191,5×120,6 cm, SZM MNG ltsz. 97.2M.
- [54] Ismeretlen festő: *Gróf Thököly Katalin, Eszterházy Ferencné*, vászon, olaj, 184,2×116 cm, balra lent „A M” monogram, MNM TKCs ltsz. 1555.
- [55] A nádorné gyermekei közül Anna Julianna 1644-ben Nádasdy Ferenc felesége lett, László 1650-ben Batthyány Eleonórával házasodott össze, Mária 1652-ben Drugeth Györggyel. Pál és Orsolya házasságkötése 1655-ben esett, Pál második felesége 1682-től Thököly Éva. Ferenc első felesége 1661-ben Illésházy Ilona, 1681-től Thököly Katalin.
- [56] Ismeretlen festő: *Viczay Éva, Esterházy III Pálné*, 1630, Esterházy Privatstiftung, Fraknói vár – Esterházy Ősgaléria. MTA Fotótár, ltsz. NO9568.
- [57] Ismeretlen festő: *Báthory Erzsébet, Nádasdy II Ferencné képmása*, vászon, olaj, 1633, 226×131 cm, MNM TKCs ltsz. 1953.006. Egykor a Nádasdy Ősgalériában.

- [58] http://nol.hu/kultura/20111018-papan_lemazoltak_a_szegyellni_valo_rokont-1242601.
- [59] Benjamin von Block: *Esterházy Pál herceg*, 1666 k. v. o. 88,4×73,5 cm. Debrecen, Déri Múzeum, ltsz. D.F.204.2.2, http://derimuz.hu/static/img/_layout/kepzmuveszet/benjamin_-block-esterhazy-pal_-arckepe.jpg.
- [60] Buzási 1995, 269–276.
- [61] Benjamin von Block: *Esterházy Orsolya, Esterházy Pálné*, 1655 körül, vászon, olaj, 230×123 cm, Esterházy Privatstiftung, Fraknó vára – Esterházy Ősgaléria, ltsz. B535.
- [62] Benjamin von Block: *Esterházy Anna Julianna, Nádasdy Ferencné*, 1856 körül, vászon, olaj, 182×121 cm, j. l. j.: „Block F.” Budapest, MNM TKCs ltsz. 2320.
- [63] Justus Sustermans vagy műhelye: *Braganzai Katalin*, vászon, olaj, 137,5×99,7 cm, 1662 előtt. http://www.manuelcastilho.com/en/pecas_eu_p1print.html.

Irodalom

- Angyal Dávid–Dézsi Lajos: Magyarország története II. Mátyástól III. Ferdinánd haláláig. VI. kötet. In: *A Magyar Nemzet Története*. Szerk.: Szilágyi Sándor, Athenaeum, Budapest 1898.
- Basics Beatrix: A pápai Esterházy-kastély ősgalériája – egy portréegyüttes különös története. *MúzeumCafé*, 2016, 10. évf. 51. sz. 44–53. (Basics 2016)
- Buzási Enikő: Két kép a fraknói Esterházy-gyűjteményből: Esterházy Orsolya portréja Benjamin Bloctól és Esterházy Pál mint Szent Imre. *Művészettörténeti Értesítő*, 1995. 3–4. sz. 269–276. (Buzási 1995)
- Buzási Enikő: Portrék, festők, mecénások. A portré 16–17. századi történetéhez a Magyar Királyság régióiban. In: Mikó–Verő 2008. II. köt. 25–53. (Buzási 2008)
- Cennerné Wilhelmb Gizella: A magyar barokk provinciális portré stíluskapcsolatai. *Történelmi Szemle*, 1986, 29. évf. 219–236. https://tti.btk.mta.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz1986_2/cennerne.pdf (Cennerné Wilhelmb 1986)
- Galavics Géza: *Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet*. Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1986. (Galavics 1986)
- Garas Klára: *Magyarországi festészet a XVII. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1953. (Garas 1953)

- Hajnal István: *Esterházy Miklós nádor lemondása* (Székfoglaló értekezés)
Herceg Esterházy Pál úr adományának felhasználásával kiadja
a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest 1929. (Hajnal 1929)
- Höllrigl József: Magyar és törökös viseletformák a XVI–XVII. században.
In: Domanovszky Sándor szerk.: *Magyar művelődéstörténet* III. köt.
359–385. Magyar Művelődéstörténeti Társulat, Budapest 1938–1940.
<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Domanovszky-domanovszky-magyar-muvelodestortenet-1/harmadik-kotet-a-keresztenyseg-vedobastyaja-A9B/hollrigl-jozsef-magyar-es-torokos-viselet-formak-a-xvixvii-szazadban-DA7/> (Höllrigl 1938–1940)
- Körner, Stefan: Fraknó vára. Az Esterházy hercegek trezorja. Ford.: István Orbán, Eisenstadt, Esterházy Privatstiftung, 2009 (Körner 2009)
- Herceg Esterházy Pál nádor. 1635–1713. Bubics Zsigmond
közreműködésével írta Merényi Lajos. *Magyar Történeti Életrajzok*, 11.
évf. 1–3 füzet. Budapest 1895. Függelék Gróf Esterházy Miklós nádor
végrendelete. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarTortenetiEletrajzok-magyar-torteneti-eletrajzok-BE5D/esterhazy-pal-16351713-6A1A/fuggelék-grof-esterhazy-miklos-nador-vegrendelete-6D64/>
(Merényi–Bubics 1895)
- Péter Katalin: *Esterházy Miklós*. Magyar História – Életrajzok. Gondolat
kiadó, Budapest 1985 (Péter 1985)
- Prickler, Harald–Tobler, Felix: Burg und Grafschaft Forchtenstein.
Historischer Überblick. In: Bollwerk Forchtenstein Hrszg.: *Jakob
Michael Perschy*. Eisenstadt 1993. 12–35. (Prickler–Tobler, 1993)
- Radvánszky Béla: *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században*.
II. Adatgyűjtemény I. köt. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
1879, 104–111; 155–196; 211–217.
<https://digitalia.lib.pte.hu/hu/radvanszky-bela-magyar-csaladelet-es-haztartas-16-17-sz-budapest-mta-1896-1-1445#page/157/mode/1up/search/Esterh%C3%A1zy>
- Szendrei János: *A magyar viselet történeti fejlődése*. Budapest, 1905. 15., 16.
(Szendrei 1905)
- Tompos Lilla: A magyar és spanyol női viselet Magyarországon a 16.
században, *Korunk*, 2008, 19. évf. 7 sz. 36–45. <https://epa.oszk.hu/00400/00458/00139/tomposl.html> (Tompos 2008)
- Wagner, Walter: *Die Geschichte der Akademie der bildenden Künste in Wien*.
1967 (Wagner 1967)

Ottrubay Melinda mint Seherezáde, partnere Brada Rezső